

חוברת לימוד והגות

חודש אלול

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים-עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "אלול: תפקידו של האדם": מדוע אנו שוכרים את הלוחות בכל שנה, מדוע לכל אחד יש תפקיד שאיש אחר לא ימלא, מדוע החטא מכתיים רק את הבגד, ומה פירוש להיות חכם, עשיר או גיבור. ועם ודאותו של הרב: כל אחד מאיתנו הוא אברהם קטן.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן חודש אלול

01	אנו שוברים את הלוחות בכל שנה
02	קודם כול תפקיד
03	שני היצרים שיש למול
04	מידתו של אדם – במה שהוא נותן
05	המחשבה פגה, האהבה לא
06	לדעת את מקומו, ולמלא אותו היטב
07	מבני זוג לאב, מן האב לסוכה
08	החטא מכתיב רק את הבגד
09	שנה: לשנות אחרת
10	כל אחד הוא אברהם קטן
11	שלוש דרכים לאהוב את ה'
12	החכם, העשיר, הגיבור

הצגה

בראש חודש אלול עולה משה שוב לסיני להביא את הלוחות השניים. הרב פותח את שיעורו בקביעה מפתיעה: את הלוחות האלה גם אנו שוברים, בכל שנה.

השאלה

מדוע צריך, בכל שנה, להתחיל מחדש — ומה אומרים לנו הלוחות השניים על מה שאנו?

התשובה

הלוחות השניים: נפסלו כאן למטה, ורק הכתב שבהם אלוקי (שמות לד, א).

אנו שוברים אותם בכל שנה, מן הסיבה הפשוטה שאיננו מלאכים. יש היבטים החומקים מאיתנו, או שבגללם הקיום התיישן: הוא שחק אותנו, ואנו ניצלנו אותו לרעה. צריך אפוא, בכל שנה, למצוא שוב את בתוליות הרוח: מזל אלול הוא בתולה, ומזל תשרי מאזניים.

ללוחות השניים ייחוד: תחילה נפסלו כאן למטה, ורק כתב הקב"ה מופיע עליהם. אין הם שונים במהותם מן הראשונים, אבל הם מותאמים יותר ליכולותיו של האדם, שאינו יכול להיות מלאך אלא לרגעים בחייו.

האשכנזים מתחילים את הסליחות רק ארבעה ימים לפני ראש השנה: כשם שבדקים קרבן ארבעה ימים לפני הקרבתו על המזבח, כדי לוודא שאין בו מום. וכשארין ארבעה ימים שלמים, מתחילים שבוע לפני.

מסקנת הרב

אנו נשארים בני אדם ביסודנו, ואנו פגיעים.

לקח לשולחן

איזה מנהג בביתנו "התיישן" השנה — נעשה מתוך הרגל, בלי להשקיע בו דבר? אילו היה עלינו לבדוק אותו כקרבן, ארבעה ימים לפני הקרבתו, איזה מום היינו מוצאים בו?

הצגה

אונקלוס מתרגם לארמית את "ויתרו" במילה שממנה בא שם אלול. הרב עושה ממנה את תוכנית החודש: חקירה של עצמנו, של האדם ושל יכולותיו. אבל הוא קובע סדר מפתיע בחקירה זו.

השאלה

מדוע חודש אלול מדגיש קודם כול את תפקידנו, עוד לפני החתירה לקרבת ה'?

התשובה

אונקלוס: "ויתרו" — "ויאללון", המילה הארמית שממנה בא שם אלול.

כל אדם עונה לשליחות מיוחדת, וכל אדם אין לו תחליף. בניגוד למה שחושבים, יש לו תפקיד למלא בעולם הזה. לכן הכול חשוב בספר התורה: אם חסרה אות אחת, הספר יוצא מכלל שימוש. והעולם יוצא מכלל פעולה כשהאדם אינו ממלא את תפקידו ונעדר.

לכן מדגיש הרב קודם כול, לא את החתירה לקרבת ה', אלא את העובדה שיש לנו תפקיד למלא.

ותפקיד זה אנו קושרים למוחלט: בלי להתחבר אל המוחלט, אין לנו נקודת ציון, ולא יכולה להיות לנו.

מסקנת הרב

העולם יוצא מכלל פעולה כשהאדם אינו ממלא את תפקידו ונעדר.

לקח לשולחן

מהו "התפקיד" של כל אחד במשפחתנו — זה שאיש אחר לא היה ממלא? והיכן, השנה, נעדרנו?

הצגה

ראשי התיבות של "את לבבך ואת לבב זרעך" יוצרים "אלול". לדברי הרב, מילת הלב הזו מכוונת אל שני יצרים מוגדרים, אלה המאיימים על קיומנו — והתורה מזכירה אותם שוב בקריאת שמע: "לבבכם ועיניכם".

השאלה

מהם שני היצרים שחודש אלול מבקש מאיתנו למול?

התשובה

"ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו, לט).

מדובר למול את עצמך: את דיבורך, את תאוותך, את גאוותך שאין לה גבול. שכן אלה שני החטאים, שני היצרים המאיימים על קיומנו: הפרזה בתאוות, והערכה עצמית מופרזת.

הערכה מופרזת זו היא חוסר יכולת להעריך את מידת יכולותיו האמיתיות; היא להיתפס לחמדה, לרוח התחרות, להישאר השתקפות של סביבה, של חברה, לרוץ עם אחרים בדרכים שאינן שלנו.

הפרשה השלישית של קריאת שמע מציגת אותם: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". העיניים אומרות את תאוותיו של האדם; הלב — את חוסר המידה בהערכת עצמו. הערכה עצמית נדרשת בהחלט, מדייק הרב — אבל לא בלי מידה.

מסקנת הרב

הערכה עצמית נדרשת בהחלט, אבל לא בלי מידה.

לקח לשולחן

באיזו דרך אנו רצים עכשיו רק משום שאחרים רצים בה? ומה אצלנו שייך להערכה עצמית נכונה — ומה גולש מעבר לה?

הצגה

את הפן השלישי של אלול מצאו חכמינו בראשי התיבות של "איש לרעהו ומתנות לאביונים". לא דין של יום הכיפורים: הלכה של פורים.

השאלה

מדוע חודש החשבון האישי נמדד במה שנותרים לאחרים?

התשובה

הרב: "האדם נמדד קודם כול בממדי נדיבותו".

האדם נמדד קודם כול בממדי נדיבותו, בנתינה לזולת. שלושת הפרמטרים האלה של אלול מהדהדים את יחסו של האדם עם רעהו ועם ה' — שכן הרע הקרוב ביותר, כמו שהוא, הוא ה'.

נתינה זו אנו מנסים לחיות ברמתנו בתוך הזוגיות, שכן שם מתממשת הנתינה. ולמעשה, בנתינה אנו רק מקבלים: המקבל הוא הנותן. זו האהבה האמיתית בתוך הזוגיות, שאנו מנסים להעביר אל יחסינו עם הזולת.

מה שנותר לחיינו אפשרות של מידה, ציר, קומה זקופה, הוא העובדה שיש בנו מידה של נתינה.

מסקנת הרב

המקבל הוא הנותן.

לקח לשולחן

מה קיבלנו השנה בנתינה — זמן, עזרה, הקשבה? יאמר כל אחד נתינה שהעשירה אותו יותר מאת מי שקיבל אותה.

הצגה

מדוע למדוד אדם לפי לבו ולא לפי שכלו? הרב משיב בהשוואה כמעט מסחרית: לדברים מסוימים יש תאריך תפוגה.

השאלה

מה בנו אינו מזדקן — ומה עלינו לעשות בו?

התשובה

הרב: "יש תאריך תפוגה למחשבה".

התמונה שיש לנו על הזולת אינה יכולתו לחשוב. יש קיום מתמשך למחשבה, אבל הוא נשאר מוגבל בזמן: יש תאריך תפוגה למחשבה.

אין כזה לאהבה, לדחף הלב. הוא קבוע, תקף בכל הזמנים. הוא אינו מזדקן, אינו נשחק. צריך כמובן להפעיל אותו מחדש.

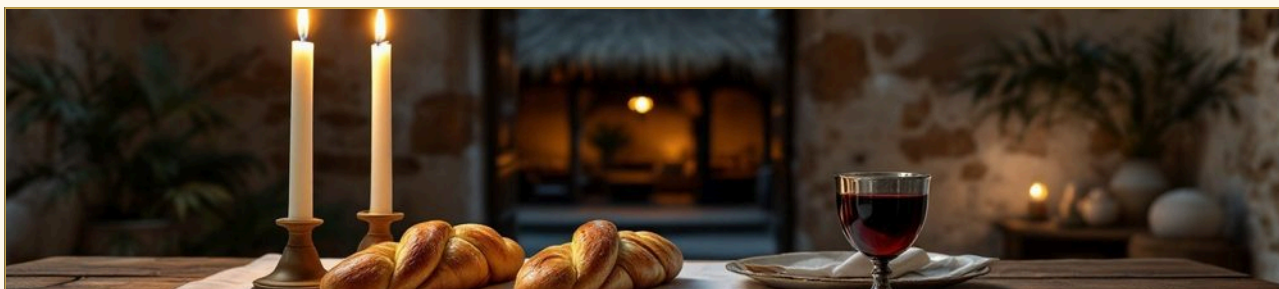
שכן תמיד אלה אותם רגשות שאנו נושאים: לא שינינו אותם. אין זה כמו רעיון שמשנים, מתאימים, מתקנים. זו עובדה.

מסקנת הרב

אין תאריך תפוגה לאהבה.

לקח לשולחן

איזה רעיון, שהגנו עליו בלהט לפני כמה שנים, נטשנו מאז? ואיזו התקשרות, להפך, לא זוה, ורק ראוייה שנפעיל אותה מחדש בחודש הזה?

הצגה

הדרישה הראשונה של החודש, אומר הרב: להבין מה אנו, במקום ובזמן. ואחר כך לדעת מה אנו נושאים בתוכנו. ודבר זה חקוק בשלושה רגעים של השנה היהודית.

השאלה

מה פירוש "לדעת את מקומו", אם אין זה להקטין את עצמו?

התשובה

צלם ודמות אלקים: האדם שנברא בצלם ה' ובדמותו (בראשית א, כו).

החכם האמיתי הוא מי שידע את מקומו וממלא אותו היטב. ואחר כך, הוא מי שידע שהוא נושא צלם ודמות אלקים, ונותן ערך לאישיותו: אינו משפיל אותה, אינו מקטין אותה, אלא להפך מבקש להעריך אותה כראוי.

שלבם אלה חקוקים בחיי האדם. השבת היא קדושת הזמן. את המקדש אנו נושאים עמנו, שהרי אנו מבקשים תמיד לתת ממד של קודש לדירתנו — ואנו חיים זאת בסוכות, דירה בזמן. ולממש את בריאתו בצלם ה', זהו ראש השנה.

אלול הוא תקופת ההכנה לכל זה: לחיות יחס זה של רעות עם ה'.

מסקנת הרב

החכם האמיתי הוא מי שידע את מקומו, וממלא אותו היטב.

לקח לשולחן

יאמר כל אחד דבר שהוא עושה היטב ונוטה להקטין. ומקום שהוא תופס אצלנו בלי למלא אותו באמת היטב.

הצגה

אלול מכין, לדברי הרב, שלוש דרכים לחיות את היחס עם ה', הבאות זו אחר זו בתוך שבועות ספורים: בראש השנה, ביום הכיפורים, בסוכות. שלוש דרכים להיות יחד, כל אחת אינטימית יותר מקודמתה.

השאלה

כיצד משתנה טבעו של היחס עם ה' בין ראש השנה, יום הכיפורים וסוכות?

התשובה

"כרחם אב על בנים" (תהלים קג, יג).

תחילה זהו יחס של בני זוג, שאליו אנו מתכוננים לראש השנה. ביום הכיפורים הוא נעשה יחס של אב ובן: "כרחם אב על בנים". ואנו יודעים שאת יחס האבהות מגלה האדם רק בילדו הראשון: הבכור הוא שנותן להורים את תואר האב והאם.

ואחר כך סוכות: ביתנו בנוי, אבל בפתח הדלת, במזוזה, לא בין ארבעה כתלים. עכשיו, כבן בית, כאילו היינו מבני המשפחה, השכינה שוכנת בדירותינו.

לקח לשולחן

בביתנו, מי הוא "מן המשפחה" בלי לגור בה, ומי גר בה בלי להרגיש שהוא מן המשפחה? מה נוכל לעשות השנה כדי שמפתן ביתנו יהיה מקום של הכנסת אורחים?

הצגה

בכל בוקר אנו אומרים: "נשמה שנתת בי טהורה היא". ובכל זאת אנו מבלים שבועות בבקשת סליחה. מדברים על "כפרה", לכסות את החטא, כמו שצובעים קיר מלוכלך בשכבה חדשה.

השאלה

אם די בכיסוי, מדוע לדבר על טהרה — ואם הנשמה טהורה באמת, מה נשאר למחוק?

התשובה

"וראית את אחרי" (שמות לג, כג).

כפרה היא כיסוי: כמו קיר מלוכלך שמעבירים עליו שכבה חדשה כדי להסתיר הכול. כאן, לא: יש אפשרות למחוק. מדוע? משום שהחטא אינו נוגע במהותו של ישראל: הוא מכתיים רק את בגדו. אילולא הייתי מודע לטהרת הנשמה, לעולם לא יכולתי למחוק את מה שכתבתי.

אנו נוטים יותר מדי לראות את הסליחה כדבר שה' יכול לתת לנו בלי שנעשה בעצמנו את המאמץ למחוק, לשקם, לתקן — בסייעתו, אבל בכוחנו.

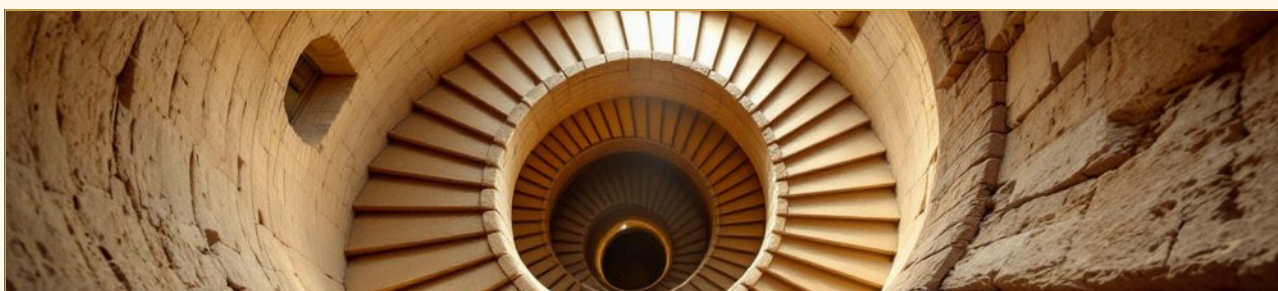
מכל אדם אנו קולטים רק את הבגד: את מעלותיו, את מידותיו הטובות. ואת ה' אנו מגלים רק דרך שלוש־עשרה מידותיו: "וראית את אחרי". אבל הן נשארות מופשטות אם איננו מעבירים אותן אל עצמנו: בלי שנגלה אנו עצמנו חסד, אפשר לומר תפילות ככל שנרצה, אין לכך טעם. נשמתנו נשארת שלמה; צריך רק להסיר ממנה את מה שמסתיר אותה.

מסקנת הרב

החטא אינו נוגע במהותו של ישראל. הוא מכתיים רק את בגדו.

לקח לשולחן

פעמים רבות אנו מבלבלים בין חטאינו לבין עצמנו, ולכן איננו נוגעים בהם. יאמר כל אחד דבר שחשב את עצמו אשם בו לצמיתות ושלא היה אלא בגד. האם אנו מבקשים סליחה כדי לצאת ידי חובה, או כדי למחוק באמת?

הצגה

הרב מסרב לומר "שנה חדשה". המילה "שנה" באה מפועל שפירושו לחזור על דבר. האם ראש השנה הוא אם כן רק חזרה של אותו דבר?

השאלה

אם השנה היא חזרה, מה יכול להיות בה חדש — ומה עולה בגורל העבר?

התשובה

ספר דברים, הנקרא משנה תורה: חזרת התורה בפי משה.

"שנה" באה מן הפועל "שנה", לחזור. זו חזרה, אבל חזרה של מחזור מרגע שנתתי לו תוכן אחר. ראו את ספר דברים: הוא נקרא "משנה תורה", חזרה על התורה שעשה משה. ובכל זאת הוא שונה לגמרי, עם גוונים אחרים, מצוות אחרות.

יום אחר יום משלימים את מה שנשאר חסר; אין מוחקים לגמרי את מה שעשינו. חכמינו אף קבעו שהזדונות נעשים שגגות — ואף יכולים להיעשות זכויות, בזכות הלקח שלימדו אותנו ושאלנו ממשיכים להתעלות מעליו.

זה המובן האמיתי של ראש השנה: התחלה מחדש, מחזור חדש, אבל שאינו מתנתק מן העבר. להפך, הוא נותן לעבר מובן אחר, ממד אחר.

מסקנת הרב

התחלה מחדש שאינה מתנתקת מן העבר: היא נותנת לו מובן אחר, ממד אחר.

לקח לשולחן

איזו טעות שלנו השנה לימדה אותנו דבר שלא היינו לומדים אחרת? יציין כל אחד טעות אחת, ויאמר מה היא יכולה להיעשות אם יהפוך אותה לזכות.

הצגה

לעיתים קרובות חושבים שההיסטוריה נעשית בידי ההמונים, התנועות, המספרים הגדולים. הרב מזכיר שאברהם היה יחיד — ולומד מכך כלל לכל אחד מאיתנו.

השאלה

מה יכול אדם יחיד לעשות לתיקון העולם?

התשובה

"אחד היה אברהם" (יחזקאל לג, כד).

הרע כמו שהוא הוא הקב"ה, המלווה אותנו כל הזמן. לו אין מה לקבל; אבל נתינתנו מממשת את רצונו: לרוות הרבה נחת, כמו שאב רווה נחת כשבניו מצליחים בחיים. זו הנחת שהוא רווה מכל בריאתו.

ודבר זה אינו נשען על ההמון. אין זה שבט. הוא נשען על ה"אני", על "אני לדודי": הכול תלוי בי. אברהם היה יחיד. הוא נלחם את מלחמתו, והיום כל אחד מאיתנו הוא אברהם קטן, שיכול לעשות דברים יוצאי דופן לתיקון העולם.

אין להקטין את מה שעושים: הוא תמיד חשוב. כשם שהחידק הועיר יכול להרוס חיים שלמים, המעשה החיובי שעושים יכול לרפא עולם שלם ולשקמו.

מסקנת הרב

המעשה החיובי שעושים יכול לרפא עולם שלם ולשקמו.

לקח לשולחן

איזה מעשה קטן של אחד מאיתנו שינה משהו השנה, בלי שהוא יודע? נאמר לו זאת הערב. ואיזה מעשה יוכל כל אחד לעשות לבדו, בלי לחכות שאחרים יבואו בעקבותיו?

הצגה

קריאת שמע כוללת שלוש פרשיות. הרב קורא אותן כשלוש דרכי גישה לעבודת ה' — שלוש דרכים לעמוד לפני ה', שאינן שקולות זו לזו.

השאלה

כיצד לוודא שאוהבים באמת את ה', ולא את מה שמצפים ממנו?

התשובה

"ואהבת את ה' אלקיך" (דברים ו, ה); "ונתתי מטר ארצכם בעתו" (דברים יא, יד).

בפרשה הראשונה, לא מובטח שום שכר למי שאוהב את ה' ומבטא זאת מבוקר עד ערב. כיצד לוודא שאוהבים אותו? בכך שמעוררים הערכה, אהבה סביבך: אם האנשים נשבים בדרך שבה אתה עושה, מלמד, מקיים את ההלכה, במסלולך המוסרי.

הפרשה השנייה מכניסה שכר ועונש: הגשמים בעתם אם תלך בדרכי, ועצירתם אם תעזוב אותה. זו גישה לאלה הרואים בתורה קרש הצלה להצלחתם החומרית. ה' נעשה בה המיטיב הנותן או המעניש — ואז אין זו עוד אהבה, זו יראה, פחד.

השלישית היא פרשת הציצית, הבגד. היא מזכירה את יציאת מצרים ומוזהירה: אם אתם משתמשים ביהדות ככבד, אולי שלטתם פה ושם בתאוותיכם, אבל אתם רק בנקודת המוצא.

לקח לשולחן

מה בדרך שבה אנו חיים את יהדותנו מעורר באחרים רצון לאהוב? והאם יש מצוה שאנו מקיימים בעיקר "כדי שזה יעבוד"?

הצגה

הרב אמר שבנצבים כולם עומדים על מעמד שווה, מן הראש ועד שואב המים. שומע אחד מקשה: האם היהדות אינה מלאה היררכיה — כהנים, לויים, ישראלים?

השאלה

האם צריך לכבד את ההיררכיה — ועד היכן?

התשובה

"איזהו חכם? הלומד מכל אדם..." (אבות ד, א).

יש היררכיה שמכבדים, אבל אין סוגדים לה: הכהן יכול להיות כהן מזויף, הנביא נביא שקר, הדיין דיין רע. מכבדים אותה במה שיש בה מן הראוי, כשהיא מתבלטת מכוח עצמה. כתוב: "מורא רבך כמורא שמים". אבל בדרך תפקודך, אינך צריך להיות תלוי ברבך.

חכמינו יכלו לומר: חכם הוא מי שיש לו רב שמורה לו את דרכו. לא: הוא היה תלוי בו. חכם הוא הלומד מכל אדם. עשיר אינו בעל ההון, התלוי בהונו, אלא השמח בחלקו. גיבור הוא הכובש את יצרו — ויצרו הוא הוא עצמו.

האדם מממש אפוא את עצמו בכוחו: אין הוא תלוי באיש. זו גם הסיבה שבנצבים כולם עומדים על מעמד שווה, מחוטב העץ ועד שואב המים.

מסקנת הרב

האדם מממש את עצמו בכוחו. אין הוא תלוי באיש.

לקח לשולחן

ממי למדנו משהו השנה בלי שציפינו — ילד, שכן, יריב? ובמה נעשינו "תלויים" עד שאיננו יודעים עוד להסתדר בלעדיו?